

Петрук О. М.

Україна, Національна академія педагогічних наук України
**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНО-
ПІЗНАВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УЧНІВ**

Навчально-пізнавальна діяльність учнів здійснюється на основі педагогічного управління, яке є найважливішим системним регулятором, що підтримує режим функціонування й розвитку.

Дослідження науковців і досвід учителів засвідчують, що управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів як під час уроків, так і в процесі позакласної і позашкільної роботи, чинить педагогічно важливий вплив не лише на збагачення обсягу знань, а й на формування й розвиток особистості в цілому.

Зауважимо, що в наукових публікаціях поняття «навчально-пізнавальна діяльність» пов'язують із такими категоріями, як «активність», «активізація». У педагогічній науці існує декілька позицій щодо висвітлення цих понять. Окремі дослідники розглядають терміни «активність» та «діяльність» як тотожні, синонімічні поняття, інші вважають активність результатом діяльності, а частина стверджують, що активність – це більш широке поняття, ніж діяльність.

Аналізуючи різні підходи до визначення поняття «активізація навчально-пізнавальної діяльності», дослідники доходять висновку, що це спрямований на мобілізацію вчителем (за допомогою спеціальних заходів) інтелектуальних, морально-вольових та фізичних сил учнів на досягнення конкретної мети навчання, розвиток здібності подолати труднощі, активну самостійну роботу. Крім того, в сучасних умовах розвитку освіти активізацію навчально-пізнавальної діяльності розглядають не тільки як процес керування активністю учнів. Вона одночасно є процесом і результатом стимулювання активності учнів у навчально-виховній діяльності [4, с. 18]. На це звертає увагу й С. Лещук: активізація навчально-пізнавальної діяльності – це двосторонній процес. Умови, що активізують процес пізнання, створює перш за все учитель, а демонструє

результат цих умов – власне пізнавальну активність – учень [5, с. 26]. Відтак педагогічно організований процес навчально-пізнавальної діяльності школяра – передумова формування в нього пізнавальної активності.

Результати аналізу досвіду вчителів-практиків дають підстави констатувати, що управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів педагоги пов'язують із активізацією, тобто з постійним впливом, спонуканням дітей до енергійного, цілеспрямованого учіння, подолання пасивності, запобігання спаду темпу чи застою в розумовій роботі. Зміна характеру діяльності істотно впливає на зміну позиції учня (від виконавської – до активної – до позиції суб'єкта). З огляду на це Б. Набока зауважує, що зміна позиції школяра залежить і від міжкультурних стосунків учителя й учнів (учень під впливом діяльності вчителя спочатку не виявляє турботи про саморегуляцію учіння, він виконує його вказівки; до саморегуляції учня підводять особисті утворення: активність, самостійність, пізнавальний інтерес, що сприяє власному самоусвідомленню) [6, с. 112].

Слід зазначити, що провадження будь-якого процесу, зокрема й розвиток навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти відбувається за певних умов.

Досліджуючи методи активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів, С. Бондар з-поміж факторів, що сприяють позитивному ставленню учнів до навчального процесу і його результатів, виокремлює пізнавальний інтерес, нестандартний характер навчально-пізнавальної діяльності; змагальність, ігровий характер занять, емоційність, проблемність [2, с. 186].

Науковці та вчителі одностайні в тому, що внутрішніми стимулами, що активізують навчально-пізнавальну діяльність, виступають пізнавальні потреби, мотиви та інтереси учнів. У цьому контексті визначальним є твердження О. Савченко про те, що «Мотив – є формою прояву потреби людини (мотив – формувальна спонукальна причина, привід до дії). Це – спонукання до діяльності, відповідь на те, заради чого вона відбувається. Мотиви спрямовують, організовують пізнання, надають йому особистісного значення» [7, с. 148]. В.

Сухомлинський вважав, що мотивація учіння залежить від таких чинників: характеру процесу навчання, стилю спілкування між педагогом і учнями, способу організації навчально-пізнавальної діяльності, системи оцінювання наслідків учіння.

Важливо пам'ятати про двобічний зв'язок, що існує між мотивами навчально-пізнавальної діяльності та власне навчально-пізнавальною діяльністю: характер діяльності (її продуктивність) визначає зміст мотивів і, навпаки, мотиви навчально-пізнавальної діяльності забезпечують ефективність навчального процесу загалом. Одним із мотивів навчання, який переважає усі інші, вважається пізнавальний інтерес. Н. Бібік теоретично обґрунтувала та експериментально довела [1], що пізнавальний інтерес не лише стимулює розумовий розвиток дитини, а й сприяє цілісному формуванню її особистості.

Як засвідчують проведені спостереження, учні проявляють активність і зацікавленість у ситуаціях, обумовлених змістом діяльності, її емоційною привабливістю. Вони легко включаються в нові види діяльності, проте в разі постановки завдань, що потребують праці, докладання зусиль, відразу втрачають інтерес.

Вагому роль за цих умов відіграє зміст навчального матеріалу, його практична значущість, зв'язок із життям, з особистим досвідом й уподобаннями учнів. Науковці й учителі суголосні в тому, що зміст дидактичного матеріалу має бути цікавим, викликати позитивні емоції, задовольняти допитливість дітей та породжувати бажання долати труднощі, які виникають у процесі виконання завдань. Здебільшого це зумовлено особливостями сприйняття та пам'яті молодших школярів. Захопливий, емоційно насичений матеріал, який, за умови відповідного вибору методики роботи, дотримання принципів системності, наочності, виконує низку педагогічних функцій: активізує увагу учнів, підвищує емоційний тонус навчально-пізнавальної діяльності, стимулює когнітивні процеси, слугує опорою емоційної пам'яті, знижує напругу.

Неабияку роль в активізації навчально-пізнавальної діяльності відіграє варіативність методів навчання та форм організації роботи (індивідуальної, парної, групової, колективної). Зміна різних видів робіт на уроці обумовлюється конкретною метою і завданнями, відповідає психологічним особливостям сучасних учнів, є дієвим способом попередження стомлюваності та збереження їхньої працездатності.

Слід зазначити, що цілеспрямоване управління навчально-пізнавальною діяльністю буде ефективним за умови впровадження й ознайомлення школярів з еталонними вимірниками якості знань як «орієнтирами» досягнення прогнозованих результатів навчання. Учитель має допомогти побачити учням перспективу розвитку їхніх навчальних досягнень, спрогнозувати навчальну діяльність до наступних результатів, як наслідок – спонукати до вироблення нових пізнавальних потреб, мотивів. Через регульоване управління навчально-пізнавальною діяльністю, систематичний контроль навчальних досягнень для виявлення «прогалин» та своєчасного їх усунення, спрямування діяльності здобувачів освіти в русло «навчитися вчитись», педагог поступово розвиває в них здатність до активного пізнання, кінцевою метою якого є процес самоконтролю за навчальною діяльністю.

Дієвим стимулом активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів є позитивне підкріплення успіху. Створення низки ситуацій, в яких учні досягають хороших результатів у навчанні, слова похвали і заохочення від вчителя, підтримка і визнання однокласників, переживання емоційного підйому – все це веде до виникнення у них почуття впевненості у своїх силах і легкості процесу навчання. Переживання ситуації успіху, особливо дітьми, які не демонстрували високих досягнень, стимулює інтерес до навчання, нівелює їхню інтелектуальну пасивність, готує до переборення труднощів, мотивує на покращення навчальних результатів.

Важливим чинником формування пізнавального інтересу учнів є особистість

вчителя, котрий організовує навчально-пізнавальну діяльність школярів, керує її розвитком. Погоджуємося з Т. Головань у тому, що зацікавленість учителя, емоційність викладу ним навчального матеріалу, ораторська обдарованість педагога, уміння організувати диференційоване навчання – є важливими умовами розвитку пізнавального інтересу у школярів. Учитель має не тільки створювати умови для засвоєння учнями певної системи знань, але й навчати прийомів їх застосування й пошуку. Тільки тоді можливий перехід від одного етапу розвитку пізнавального інтересу до іншого [3]. Атмосфера співробітництва і взаємопідтримки на уроці, доброзичливість, педагогічний оптимізм, віра вчителя в пізнавальні можливості своїх учнів підбадьорює їх, спонукає працювати максимально ефективно. Особистий успіх у навчанні, підкріплений заохоченням учителя, радісні переживання, пов'язані з оволодінням знаннями, засвоєння нових, більш удосконалених способів навчання – все це стимулює пізнавальну активність школярів і загалом позитивно позначається на їхній навчально-пізнавальній діяльності.

На нашу думку, зазначені педагогічні умови є необхідними й достатніми для створення середовища, в якому на основі цілеспрямованого управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів має відбуватися оволодіння знаннями, здійснюватися розвиток предметних умінь і навичок, формуватися пізнавальна самостійність. Кожна з них заслуговує бути предметом окремого наукового інтересу. Водночас вважаємо за доцільне з-поміж розглянутих умов виокремити мотивацію навчальної діяльності, оскільки вбачаємо її домінантною та інтегруючою щодо інших, позаяк вона реалізується всіма розглянутими вище умовами.

Використані джерела:

1. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів : монографія. К.: Віпол, 1998. 200 с.

2. Бондар С.П. Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2011. Випуск 26. С. 184–189.
3. Головань Т. Пізнавальний інтерес як чинник підвищення ефективності процесу навчання. *Рідна школа*. 2004. №6. С. 15–18.
4. Ігнатенко М.Я. Методологічні та методичні основи активізації навчально- пізнавальної діяльності учнів старших класів при вивченні математики: Автореф. дис. д. пед. н. К., 1997. 48 с.
5. Лещук С.О. Навчально-інформаційне середовище як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів старшої школи у процесі навчання інформатики. Дис. ... к. пед. н. К., 2006. 165 с.
6. Набока Б. Пізнавальна діяльність як основа розвитку особистості учня. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Педагогічні науки. Випуск 93. Кіровоград: КДПУ, 2011. С. 111–115.
7. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : Підручник для студентів педагогічних факультетів. К. : Абрис, 1997. 416 с.